

Ірина ЛИСЕНКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти, здоров'я та соціальної роботи,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна», м. Миколаїв

Марина КУЛЬЧИЦЬКА,

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку
людини «Україна», м. Миколаїв

РОЗВИТОК УЯВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

У статті розкриваються особливості розвитку уяви у дітей. Подається розшифрування понять «уява», «старший дошкільний вік», «сюжетно-рольова гра». Проблема розвитку уяви дітей дошкільного віку привертає до себе пильну увагу психологів і педагогів. Піднімають нові питання у її вивченні сучасної тенденції в розвитку психологічної науки та освітньої практики. Одним з них є питання про індивідуальні особливості розвитку уяви, як прояв індивідуальності дитини в її творчій діяльності. Основний наголос у статті зроблений на особливостях розвитку уяви дітей саме старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри.

Ключові слова: уява, сюжетна гра, рольова гра, дитина, дошкільний вік, дитина старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема розвитку уяви дітей дошкільного віку привертає до себе пильну увагу психологів і педагогів. Сучасні тенденції в розвитку психологічної науки та освітньої практики піднімають нові питання у її вивченні. Одним з них є питання про індивідуальні особливості розвитку уяви, як прояв індивідуальності дитини в її творчій діяльності.

У психологічній літературі є різні точки зору на походження і розвиток уяви. Прихильники одного з підходів вважають, що генезис творчих процесів пов'язаний з дозріванням певних структур (Ж. Піаже, З. Фрейд). При цьому

механізми уяви виявлялися зумовленими зовнішніми стосовно до цього процесу характеристиками (розвиток інтелекту або розвиток особистості дитини). Інша група дослідників вважає, що генезис уяви залежить від ходу біологічного дозрівання індивіда (К. Коффка, Р. Арнхейм). До механізмів уяви дані автори відносили складові зовнішніх і внутрішніх факторів. Представники третього підходу (Т. Рібо, А. Бен) пояснюють походження і розвиток уяви накопиченням індивідуального досвіду, при цьому розглядалися трансформації даного досвіду (асоціації, накопичення корисних звичок).

У вітчизняній психології дослідження, присвячені розвитку уяви у дітей дошкільного віку, також займають значне місце. Більшість авторів пов'язує генезис уяви з розвитком ігрової діяльності дитини (Д. Ельконін, А. Леонтьєв та ін), а також з оволодінням дітьми дошкільного віку видами діяльності, що традиційно вважаються «творчими»: конструювання, музичної, образотворчої, художньо-літературної. С. Рубінштейн та інші дослідники присвятили свої дослідження вивченню механізмів уяви. Однак проблема індивідуальних особливостей розвитку уяви ними практично не розглядалася.

Наш підхід до даної проблеми заснований на результатах досліджень, проведених під керівництвом А. Запорожця, в яких було показано, що освоєння дітьми різноманітних засобів призводить до розвитку різних психічних функцій, у тому числі і уяви. Дослідження показують, що якщо уяву не навантажувати, якщо не вправляти, то з віком багато її можливостей зубожіють, а це призведе до збіднення особистості, зниження творчих можливостей. Проведене нами дослідження було направлене на вивчення впливу сюжетно-рольової гри на розвиток уяви дитини старшого дошкільного віку.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу проблеми розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уява грає величезну роль в житті людини. Майже вся людська матеріальна і духовна культура є продуктом уяви і творчості людей. Творчістю називають таку діяльність людини, яка

створює щось нове. Творчість – діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Уява – психічний процес, що виражається:

- 1) у побудові образу, засобів і кінцевого результату наочної діяльності суб'єкта;
- 2) у створенні програми поведінки, коли проблемна ситуація невизначена;
- 3) у продукуванні образів, які не програмують, а замінюють діяльність;
- 4) у створенні образів, відповідних опису об'єкту [4].

Як відзначає в своїй роботі «Психологія розвитку дитини» Л. Виготський, найважливіше значення уяви в тому, що воно дозволяє представити результат праці до його початку, і тому, орієнтує людину в процесі творчої діяльності, тобто в процесі творчості [2, с. 56].

Це може бути яка-небудь річ зовнішнього світу або побудова розуму, відчуття, що живе тільки в самій людині. Всю діяльність людини можна підрозділити на відтворюючу, яка пов'язана з пам'яттю, і що комбінує, творчу. Основою її є пластичність нервової речовини. Властивість ця полягає в тому, що воно здатне змінюватися і зберігати сліди цієї зміни. Мозок і нерви людини володіють величезною пластичністю, вони здатні легко змінювати свою якнайтоншу будову під впливом різних дій і зберігати їх слід, якщо дії були достатньо сильні або ж часто повторювалися.

Людський мозок – орган, що зберігає колишній досвід і що полегшує його відтворення. Але, якби діяльність мозку обмежувалася тільки збереженням колишнього досвіду, то людина не могла б пристосовуватися до умов, які не зустрічалися в його колишньому досвіді [3].

Окрім відтворюючої діяльності існує ще творча. Це така діяльність, результатом якої є створення нових образів або дій. Мозок не тільки зберігає і відтворює колишній досвід, але ще і творчо переробляє, комбінує його елементи. Цю творчу діяльність, засновану на комбінуючій здатності мозку, психологія називає фантазією або уявою. Зазвичай уявою називають те, що не реально, що не відповідає дійсності і не може мати практичного значення. Але

все, що оточує нас, що зроблене людиною, весь світ культури на відміну від природи – все це продукт людської уяви [8].

Розглянемо тепер походження, закони комбінуючої діяльності. Л. Виготський пише про те, що вона виникає не відразу, а поволі і поступово, розвивається з простіших форм в складніші. На кожному віковому ступені вона має свій вираз, кожному періоду дитинства відповідає своя форма творчості. І далі вона не стоїть окремо в поведінці людини, а залежить від інших форм діяльності, від накопичення досвіду [1]. Л. Виготський виділяє 4 форми зв'язку фантазії і реальності в поведінці людини.

Перша форма полягає в тому, що будь-яке створення уяви завжди будується з елементів, узятих з дійсності і містяться в колишньому досвіді людини. Науковий аналіз навіть найреальніших побудов (казок, міфів, легенд) показує, що всі вони – це комбінація елементів, узятих з дійсності, але тільки спотворені діяльністю нашої свідомості [1]. Уява здатна створювати нові комбінації, комбінуючи спочатку первинні елементи дійсності, потім комбінуючи і образи фантазії. З цього Л. Виготський виводить перший закон уяви: «Творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства і різноманітності колишнього досвіду людини, тому що цей досвід представляє матеріал, з якого створюються побудови фантазії» [1, с. 167].

Друга, складніша, форма зв'язку фантазії та реальності - зв'язок між готовим продуктом уяви і яким-небудь складним явищем дійсності. Продукти уяви складаються з видозмінених і перероблених елементів дійсності, і потрібний великий запас досвіду, щоб з його елементів побудувати образи. Продукт уяви, комбінація його елементів, в одному випадку може бути нереальним, а в іншому зв'язок елементів, продукт може відповідати явищу дійсності. Такий зв'язок уяви з реальним явищем представляє вищу форму зв'язку фантазії з реальністю. Ця форма можлива тільки завдяки соціальному досвіду. Уява працює тут не вільно, а прямує чужим досвідом. І лише тому виходить, що результат уяви співпадає з дійсністю (наприклад, якщо уявляти собі ніколи не бачену пустелю) [2]. Завдяки цьому людина може представляти

по чужій розповіді те, чого немає в її безпосередньому досвіді, вона не обмежується лише своїм кругозором, але засвоює за допомогою уяви чужий і соціальний досвід.

Третьою формою зв'язку є емоційний зв'язок. Всяка емоція прагне утілитися в образи, відповідні цьому відчуттю. Емоція володіє здатністю підбирати враження, які співпадають з настроєм в дану хвилину. Такий вплив емоцій називають законом загального емоційного знаку. Його суть полягає в тому, що враження, що мають загальний емоційний знак, тобто схожі дії, мають тенденцію об'єднуватися, навіть якщо між ними не існує ні схожості, ні суміжності.

Французький учений Т. Рібо відзначає особливу роль емоційних чинників в процесі уяви. Він писав: «Уявлення, що супроводжуються одним і тим же афектним станом реакції, згодом асоціюються між собою, афектна схожість сполучає і зчіплює між собою несхожі уявлення. Це відрізняється від асоціацій по суміжності, що представляє повторення досвіду, і від асоціації по схожості в інтелектуальному сенсі. Образи поєднуються взаємно не тому, що ми сприймаємо між ними відносини схожості, а тому, що вони мають загальний афектний тон» [1].

Існує ще один зв'язок уяви і емоцій – вплив уяви на відчуття. Т. Рібо назвав його законом емоційної реальності уяви і писав про цей вплив: «Всі форми творчої уяви містять в собі афектні елементи». Всяка побудова фантазії впливає на наші відчуття, і навіть якщо воно нереальне, все одно, відчуття, що викликається ним, дійсне, людиною реально переживається. Цей закон пояснює нам, чому таку сильну дію здійснюють на нас художні твори.

Четверта форма зв'язку фантазії і реальності полягає в тому, що продукт уяви може бути чимось істотно новим, таким, що не був у досвіді людини і не відповідає якому-небудь існуючому предмету. Але, будучи вираженням, зовні, ця уява починає реально існувати і впливати на інші речі. Уява стає дійсністю [2].

Т. Рібо приводить деякий емпіричний закон, який можна сформулювати із спостережень і фактів. Його можна виразити таким чином: «Творча уява в своєму повному розвитку проходить через два періоди, відокремлені критичною фазою: період самотності або приготування, критичний момент і період остаточного складання, що представляється в різних видах» [11, с. 181].

У своїх міркуваннях автор користується фактами з двох різних джерел: один – це розвиток особистості, другий – історичний розвиток внаслідок того, що філогенез і онтогенез йдуть узгоджено між собою. Перший період - це вік, з якого починається прояв уяви. Згідно з Т. Рібо, в нормі він починається з трьох років. Цей період включає дитинство, отрочество, юність і продовжується то більше, то менше. Ігри, казки, міфічні і фантастичні поняття про світ – ось в чому воно виражається; у більшості уява залежить від впливу пристрастей і особливо від любові. Довгий час вона залишається вільною від будь-якого раціонального елемента [10].

Роздум народжується досить пізно, росте поволі і у міру свого зміцнення впливає на роботу уяви, прагнучи її зменшити. Цей виникаючий антагонізм представлений на рис.

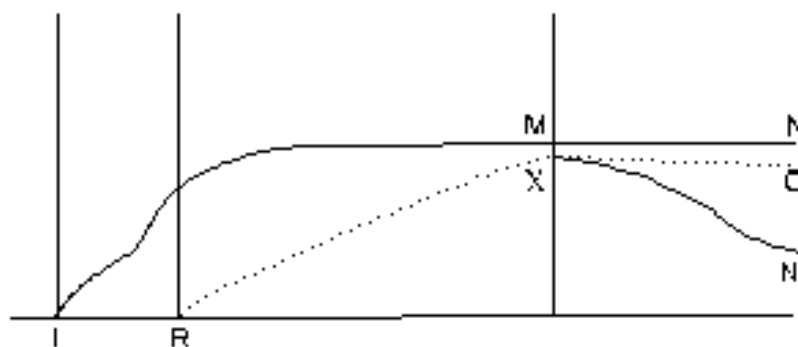

Рис. Антагонізм роздумів та уяви

Крива *IM* представляє хід уяви в перший період. Спочатку вона піднімається досить поволі, потім підвищується швидко і тримається на висоті, відповідного апогею уяви в цій першій формі. Позначена пунктиром лінія *RX* представляє розвиток роздуму, що починається пізніше; ця лінія піднімається набагато повільніше, але досягає поступово точки *X* на рівні кривої уяви.

Обидві ці інтелектуальні форми стоять тепер один перед одним, як сили, що є суперником. Частина MX ординати доводиться на початку іншого періоду. Другий період - це критична фаза невизначеної тривалості. Цей момент кризи можна схарактеризувати лише його причинами і наслідками. У фізіологічному порядку його причини – утворення дорослого організму і дорослого мозку; а в порядку психологічному – антагонізм між чистою суб'єктивністю уяви і об'єктивністю розсудливих процесів. Що стосується наслідків, то вони належать тільки третьому періоду, що настає після цієї фази метаморфози [5]. Третій період: у тому або іншому ступені уява зробилася розсудливою, підкорялася розуму:

1) творча уява приходить в занепад (це показано на малюнку швидким опусканням кривої уяви MN' до лінії абсцис, хоча крива ніколи не досягає її), це найзагальніший випадок. Лише особливо обдаровані уявою становлять виняток. Це лише регрес, але не знищення, оскільки творча уява зовсім не зникає ні у кого;

2) воно продовжується, але, перетворившись; воно пристосовується до раціональних умов; це вже не чиста уява, а змішана (це показано на фігурі паралельністю лінії уяви MN і лінії роздуму XO). Цей період продовження і остаточного пристосування духовного життя за допомогою розсудливого перетворення уяви представляє декілька випадків [7].

Перетворення відбувається під логічною формою. Творча здатність, що виявилася в перший період, залишається постійною. Іншим випадком буде метаморфоза або відхилення творчої здатності. Потреба творити йде спочатку по лінії найменшого опору, де вона знаходила вже деякий приготовлений матеріал; але щоб досягти повної самосвідомості, для неї потрібно більше часу, більше знань, більшого запасу досвідченості. Трапляється і зворотне, коли уява, до кінця третього періоду, повертається до рівня першого періоду. Така регресивна метаморфоза трапляється рідко.

У деяких людей, навпаки, уява не переходить за перший період і зберігає завжди свою юнацьку форму, ледве змінену малою кількістю розсудливості.

Тут йде мова про простоту і щирість самої уяви. Ця виняткова форма сумісна тільки з художньою творчістю [6].

У третьому періоді розвитку уяви виявляється вторинний додатковий закон – зростаючої складності; він слідує за поступальною ходою від простого до складного. Це не закон уяви у власному розумінні, а закон раціонального розвитку, що впливає на нього у зворотному напрямі. Як тільки розум починає відрізняти можливе від неможливого, уявне від дійсного, – творча уява починає підкорятися новим умовам. Воно позбавляється своєї необмеженої влади, і підкоряється правилам логічного мислення. В основному, творча здатність залежить від здатності пізнання, що накладає на першого обов'язок прийняття його форми і слідування його закону. Розвиток уяви в людському роді, що розглядається історично, слідує по тому ж шляху, як і у окремої людини [9].

Висновки. Отже, уява у дітей дошкільного віку починає формуватись з трьохрічного віку. Саме на старший дошкільний вік припадає максимальний розвиток творчої уяви дитини, а сюжетно-рольова гра виступає чудовим засобом її розвитку. В подальшому творча уява допомагає дитини в процесі здобуття знань, при підготовці до шкільного навчання.

Список використаної літератури

1. Вовчик-Блакитна О. О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 4. С. 1–3.
2. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. СПб. : СОЮЗ, 1999. 224 с.
3. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. М. : «Эксмо», 2005.
4. Дьяченко О. М. Пути активизации воображения дошкольника. М., 1987.
5. Игумнов С. А. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и развитие. СПб. : Питер, 2004. 480 с.
6. Карабаєва І., Карасьова К. Взаємозв'язок уяви, гри та навчання в дошкільному віці. *Обдарована дитина*. 2008. № 10. С. 51–56.
7. Люблінська А. А. Дитяча психологія. М., 2001. 256 с.
8. Обухова Л. Ф. Дитяча психологія : Теорія, факти, проблеми. 2004. 267 с.
9. Палагіна М. М. Розвиток уяви у вітчизняній народній педагогіці. *Питання психології*. 2007. № 6.
10. Развитие личности ребёнка. СПб. : Питер, 2003. 640 с.
11. Реан А. А. Психология личности. Социализация, поведение, общение. М. : АСТ; СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 407 с.

Лисенкова И. П., Кульчицкая М. Ю. Развитие воображения у детей старшего дошкольного возраста средствами сюжетно-ролевой игры

В статье раскрываются особенности развития воображения у детей. Подается расшифровки понятий «воображение», «старший дошкольный возраст», «сюжетно-ролевая игра». Проблема развития воображения детей дошкольного возраста привлекает к себе пристальное внимание психологов и педагогов. Современные тенденции в развитии психологической науки и образовательной практики поднимают новые вопросы в ее изучении. Одним из них является вопрос об индивидуальных особенностях развития воображения, как проявление индивидуальности ребенка в его творческой деятельности. Основной упор в статье сделан на особенностях развития воображения детей именно старшего дошкольного возраста средствами сюжетно-ролевой игры.

Ключевые слова: *воображение, сюжетная игра, ролевая игра, ребенок, дошкольный возраст, ребенок старшего дошкольного возраста*

Lysenkova I., Kulchytska M. Development of Imagination in Children of the Senior Preschool Age by the Means of Plot-Role-Play

The problem of the development of the imagination of children of preschool age attracts the attention of psychologists and educators. Modern trends in the development of psychological science and educational practice raises new questions in its study. One of them is the question of the individual features of the development of imagination, as a manifestation of the child's individuality in the creative activity.

In psychological literature there are different points of view on the origin and development of the imagination. Proponents of one approach believe that the genesis of creative processes is associated with the ripening of certain structures (J. Piaget, S. Freud). In this case, the mechanisms of the imagination were due to external characteristics of this process (development of intelligence or development of the child's personality). Another group of researchers believes that the genesis of the imagination depends on the course of the biological maturation of the individual (K. Koffka, R. Arnheim). To the mechanisms of imagination, the authors attributed the components of external and internal factors. Representatives of the third approach (T. Ribot, A. Ben) explain the origin and development of the imagination of the accumulation of individual experience, while considered the transformation of this experience (association, accumulation of useful habits).

In domestic psychology studies devoted to the development of imagination in preschool children, also occupy a significant place. Most authors associate the genesis of the imagination with the development of the child's play (D. Elkonin, A. Leontiev, etc.), as well as with the acquisition of preschool children by types of activities that are traditionally considered "creative": design, musical, visual, artistic and literary. S. Rubinstein and other researchers have devoted their research to studying the mechanisms of imagination. However, the problem of individual features of the development of their imagination was practically not considered.

Our approach to this problem is based on the results of research conducted under the direction of A. Zaporozhets, in which it was shown that the development of children by various means leads to the development of various mental functions, including imagination. Studies show that if the imagination does not load, if not to exercise, then with age, many of its opportunities will be impoverished, and this will lead to depletion of personality, reduction of creative possibilities. The research we conducted was aimed at studying the influence of the plot-role-playing game on the development of the imagination of a child of senior preschool age.

Keywords: *imagination, plot game, role play, child, preschool age, child of the senior preschool age.*